RESEARCH FOCUS
xalqaro ilmiy jurnali
hamkorligida

DOI
10.66073/ReFocus-Conf/0910244

QR-kod maqolaning DOI sahifasini ochadi

SAHIFALAR
1192–1195

TIL
Qoraqalpoq

IQTIBOS UCHUN
Saparniyazova G.I., Saitova A.K. Qaraqalpaqstan sharayatında semiz ot Portulaca oleracea L. ósimliginiń bioekologiyalıq ózgeshelikleri // «O‘zbekiston olima ayollarining mamlakat taraqqiyotiga qo‘shayotgan hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). – Nukus, 2026. – B. 1192–1195. – DOI: https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910244

QARAQALPAQSTAN SHARAYATINDA SEMIZ OT PORTULACA OLERACEA L. ÓSIMLIGINIŃ BIOEKOLOGIYALÍQ ÓZGESHELIKLERI

[1]Saparniyazova G.I., [2]Saitova A.K.
[1]QMU magistrantı, [2]QMU docenti

Annotaciya: Semiz ot *Portulaca oleracea L.* ósimliginiń botanikalıq, biologiyalıq, morfologiyalıq, ekologiyalıq, jasaw arealı shárayatları, jetistiriw texnologiyası hám agrotexnikası, Qaraqalpaqstannıń tábiiy sharayatına ulıwma táriyp, Qaraqalpaqstan Respublikasınıń klimat ózgeshelikleri, Semiz ot *Portulaca oleracea L.* ósimliginiń shiyki óniminiń shıpalıq qásiyeti haqqında maǵlıwmatlar berilgen hám onı aymaqlıq (shorlanǵan, qurǵaq hám ıssı) sharayatta jetistiriw hám onıń azıq-awqat hámde farmacevtika sanaatındağı áhmiyeti, sonday-aq, Qaraqalpaqstan sharayatında jetistiriw texnologiyası haqqında maǵlıwmatlar keltirilgen.

Gilt sózler: *Portulaca oleracea L.* bir jıllıq, kontinental klimat, farmacevtika, shpatel tárizli formada.

Semiz ot *Portulaca oleracea L.* ósimligi *Magnoliophyta* bólimine, *Magnoliopsida* klassına, *Caryophyllales* tártibine, *Portulacaceae* tuqımlasına kiretuǵın bir jıllıq shóp deneli ósimlik. Ósimlik xalıq arasında "semiz shóp," "portulak" atları menen belgili.

Izertlew obekti bolǵan *Portulaca oleracea L. ósimligi* jer bawırlap ósiwshi yamasa yarım tik ósiwshi, shireli paqalǵa iye. Ol dúnya kóleminde keń tarqalǵan kosmopolit hám hár qıylı klimat sharayatlarına tez beyimlesiw qásiyetine iye. *Portulaca* ataması latın tilindegi «portu» - «kóterip júriw» hám «lac» — «sút» degen sózlerden kelip shıqqan, sebebi ósimliktiń quramında sút tárizli shire bar; «*oleracea*» latın tilinen awdarǵanda «baw-baqshaǵa tiyisli» degen mánisti bildiredi, yaǵnıy onıń palız eginleri (ovoshsh) retinde qollanılıwı belgili. Ósimliktiń biyikligi shama menen 15–24 sm átirapında boladı. Paqalı suwlı, qızǵılt-jasıl rende, tegis hám shaqalangan bolıp jatıp geyde tik halda da ósedi.

Japıraqları ápiwayı, mayda retpe-ret yamasa qarama-qarsı jaylasqan, oval tárizli formada, qalıń hám suwlı dúziliske iye. Japıraqları qalıń, tómengi tárepi toyǵın-jasıl reńde. Japıraqlarınıń baldaqları joq, tegis, suwlı hám jıltıraq, uzınlıǵı 1 den 5 cm-ge deyin boladı, al joqarǵı japıraqları bolsa derlik qarama-qarsı jaylasqan. Sonday-aq, uzınlıǵı 1–1,5 mm hám qalıńlıǵı 0,5 mm átirapındağı júdá qısqa baldalı japıraqları da ushırasadı, olardıń ústi jasıl, al astınǵı tárepi qızǵısh reńde bolıp, paqal boylap (ásirese túbinde) gezeklesip jaylasıwı múmkin. Gúlleri mayda, sarı reńli bolıp, 2-5 ten toplanıp jaylasadı. Gúllew dáwiri may- oktyabr aylarına tuwra keledi. Miywesi górekshede bolıp, ishinde kóplegen mayda, qara reńli tuqımlar bar.

Portulaca oleracea L. kóp muǵdarda tuqım beriw qábiliyetine iye bolǵanlıǵı sebepli, hár qanday ıssı hám ıǵal jerdi tez arada iyelep aladı. Bir túp semiz ot ósimligi 50-75 mıńǵa shekem tuqım beredi.

Portulaca oleracea L – bul jer júziniń derlik hár qanday aymaqlarında ushırasatuǵın, tiykarınan tropik hám subtropik jerlerde jaqsı ósetuǵın ósimlik. Onıń watanı Evropa bolıp, házirgi waqıtta pútkil dúnya boylap tarqalǵan; sonday-aq Evropanıń úlken bóleginde, Aziyada, AQSH tıń kóplegen shtatlarında, Hindistanda, Qıtayda hám Yaponiyada keń tarqalǵan. Bul ósimlik kópshilik waqıtta baǵlı jerlerde ósedi hám tamır jayıp ketetuǵın ósimlik retinde belgili. Sonıń menen birge, bul ósimlik kóp qárejet talap etpeytuǵın gazonlarda dekorativ ósimlik retinde de egiledi *Portulaca oleracea L.* ıssı hám ıǵallıqtı júdá jaqsı kóredi hám bul sharayatlarda ósiwge jaqsı beyimlesken. Evropa hám Amerika alımları, ásirese Liu et al. (2000), semizottıń antioksidant, antigipertenziv (qan basımın túsiriwshi) hám de antibakterial qásiyetlerin bioximiyalıq tájiriybeler arqalı tastıyıqlaǵan.

Semiz ot-*Portulaca oleracea* L. ósimliginiń bioekologiyalıq qásiyetlerin úyreniw, onıń tábiyiy shárayatta ósip rawajlanıwı ózgesheliklerin anıqlaw hámde ilimiy tiykarlanǵan agrotexnikalıq ilajlar arqalı jetistiriw texnologiyasın islep shıǵıw.

Semiz ot – *Portulaca oleracea L* ósimligi *Portulacaceae* tuqımlasına tiyisli bir jıllıq suwlı, jerge jatıp ósetuǵın ósimlik. Ol kópshilik waqıtta jabayı halda ushırasadı, biraq azıq-awqat hám dárilik qásiyetlerine baylanıslı mádeniy halda jetistiriledi. Semiz ot -*Portulaca oleracea L* ósimliginiı japıraqları domalaq, etli, retpe-ret jaylasqan. Paqalı- kóp shaqalı, tóselip ósiwshi yamasa kóterilip ósedi. Gúlleri sarı reńde, diametri 5-8 mm. Miywesi mayda qara reńli kóp sanlı.

Semizot-*Portulaca oleracea L* ósimligi ayyemnen xalıq medicinasında paydalanıp kelinedi. Ósimliktiń jaqsı ósiwi ushın tiykarǵı shártler – bul ıǵallıq, quyash nurı hám ónimli, suw jaqsı ótetuǵın topıraq esaplanadı. Egilgennen keyin altı-segiz hápteden soń-aq tuqımlardan ónim jıynap alıwǵa boladı, onnan keyin bolsa «kesip alıw hám qayta jıynaw» sisteması boyınsha jaz boyı ónim beretuǵın japıraqların jıynap turıw múmkin.

Portulaca oleracea L. ıssılıq súyiwshi hám jaqtılıq súyiwshi ósimlik esaplanadı. Tuqımları topıraq temperaturası 10-12°C ǵa jetkende ónip shıǵadı. Optimal ósiw temperaturası 20-30°C tı quraydı. Ósimlik qısqa vegetaciya dáwirine iye (60-90 kún). Qurǵaqshılıqqa shıdamlılıǵı joqarı bolıp, japıraq hám paqalınıń shireli dúzilisi suwdı únemlew imkaniyatın beredi. Sonday-aq, shorlanǵan topıraqlarǵa da beyimlesiwsheńlikti kórsetedi. Bul ózgesheliklер onı Qaraqalpaqstan sharayatında keleshegi bar dárilik egin sıpatında bahalawǵa múmkinshilik beredi.

Topıraqtı tayarlaw gúzgi hám báhárgi qayta islew basqıshların óz ishine aldı. Gúzgi islew beriwde jer 25-27 cm tereńlikte súrildi. Duzdı juwıw meliorativlik suwǵarıw ótkerildi. Báhárgi islewde 1-2 márte kultivaciya etildi. Jer betin tegislep, qatar araları belgilendi. 20 m^2 tájiriybe maydanı 3 variantqa bólindi (hár biri shama menen 6-7 m^2). Qaraqalpaqstan Respublikası keskin kontinental klimat poyasına kiredi. Aymaqta jaz aylarında hawa temperaturası +40°C, qısta -20°C, jıllıq jawın muǵdarı 80–120 mm quraydı. Semiz ot *Portulaca oleracea* L. ósimliginiń vegetaciya dáwiri 60–90 kúndi quraydı. Bul shárayat semiz ot ósimligi ushın qolay,

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910244

sebebi bul ósimlik qurǵaqshılıqqa shıdamlı. Egiw múddeti hám usılı, suwǵarıw hám tóginlew rejimi, tárbiyalaw hám tayar ónimdi jıynaw.

Egiw múddeti – aprel ayınıń I-II dekadası. Egiw waqtında topıraq temperaturası 10-12°C boldı. Egiw kórsetkishleri: qatar araları 45 cm, qatar ishindegi aralıq 10-15 cm. Egiw tereńligi 1-1,5cm, tuqım norması 4-6 kg/ga, 20 m^2 ushın 8-12 g tuqım. Egiwden keyin jeńil suwǵarıw ámelge asırıldı. *Portulaca oleracea* L. ajıratılǵan dalalar erte gúzde awdarıwdan aldın hár gektar jerge 15-20 tonna organik tóginler, superfosfat berip 25-27 cm tereńlikte súriledi. Eger ósimlik jawıngershilik kem bolǵan avtomorf topıraqlarǵa egilse jer aydaw menen birge gektarına 20 kg azot hám kaliy tóginin beriw maqsetke muwapıq boladı.

Portulaca oleracea L. tuqımınan hám tamırpaqal qálemshelerinen de kóbeyedi. Erte báhárde aydalǵan jerler borona, mala, kultivaciya qılınadı. Topıraqtıń temperaturası 10—12°C bolǵanda aprel aylarınıń ortalarında gektarına 4-6 kg tuqım sarıplanadı. Onıń egiliw shuqırlıǵı 0,5-1,0 cm dan kem bolmawı kerek. Tuqımnıń ónip shıǵıwı 80-90 % dı quradı.

Topıraqtıń temperaturası ortasha bolıwı hám ıǵallıq jeterli bolsa egilgen tuqımlar 10-12 kúnde ónip shıǵadı. Eger tamır paqal qálemshelerden kóbeytirilse onıń ónip shıǵıw dárejesi 80-90 % dan kem bolmawı kerek. Tamır paqallar erte báhárde 8-10 cm tereńlikke egiliwi kerek. Gektarına ortasha 10-12 centner tamırpaqal sarıplanadı. Ósimliktiń tıǵızlıǵı 1 metrde 10-15 dana. Tuqım hám qálemshe qatar araları 60 cm den egilse, ósimlik ekinshi hám keyingi jıllarda tamırları jaqsı rawajlanıp topıraq júzesin pútkilley qaplap alıwǵa shárayat jaratıladı.

Portulaca oleracea L. ósimligi 7-8 márte suwǵarıladı, jabayı ot-shóplerden tazalanadı. Bul ósimliktiń jaqsı ósiwi ushın ıǵallı hám quyashlı, ónimdar, jaqsı drenajlanǵan jer bolıwı kerek. Egisten keyin altı-segiz hápteden soń ónimdi jıynap alıw múmkin.

Juwmaqlap aytqanda, *Portulaca oleracea* L. keleshegi bar áhmiyetli hám úyreniwdi talap etedi. Dárilik ósimliklerdi mádeniy halda jetistiriw ushın túrli egiw sharayatlarına iye jer maydanları ajratılıwı múmkin. Bul jaǵday olardı jetistiriwde arnawlı bir jaǵdayǵa uyqas agrotexnikalıq ilajlardı qollawdı talap etedi. Jer maydanlarına dárilik ósimliklerdi jaylastırıwda dárilik ósimlik túriniń biologiyalıq hám ekologiyalıq qásiyetlerin da itibarǵa alıw zárúr.

Portulaca oleracea L. ósimligin Ózbekstan Respublikasında tarqalǵan topıraq jáne onıń ıqlımın esapqa alǵan halda suwǵarılatuǵın jerlerde ósiriw, olardan kóbirek hám sapalı shiyki ónim jetistiriw zárúr boladı. *Portulaca oleracea* L ósimligin suwǵarılatuǵın ónimliligi joqarı, ortasha mexanik quramlı topıraqlarda ósiriw jaqsı nátiyje beredi. Semizot-*Portulaca oleracea L*. ósimliginiń tuqımı mayda bolǵanı ushın onı tayarlawda ayrıqsha itibar kerek. Tuqımlardı egiwden aldın 1-2 kún dawamında ıǵallıqtı uslap turıw ushın tuqımgershilik dárejesin asıradı. Tuqımdı egiw báhár aylarında topıraq temperaturası 10–12°C bolǵanda ámelge asırıladı. Tuqımdı sebiwde qarıq arası 30–40 sm, tuqım arası 10–15 sm etip egiw máqsetke muwapıq bolıp esaplanadı.

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910244

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. O‘.P. Pratov, M.M. Nabiyev "O‘zbekiston yuksak o‘simliklarining zamonaviy tizimi" (I kitob) — Toshkent, "O‘qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2007-yil.

2. *X.X.Xolmatov*, *O*'.A.*Ahmedov*, *Farmakognoziya*: *darslik*, *Toshkent*, Ibn Sino nomidagi NMB, 2007

3. AS Lee Kim, YJ Lee, DG Kang va HS Lee, «Portulaca oleracea L. nning qon tomir endotelial hujayralarida TNF-ga qarshi gaolligi», International Journal of Molekular Sciences, 13-jild, 5-son, 5628-5644 betlar, 2012.

4. X.J.Zhang, YB Ji Qu, JC Xia va L.Wang, «Portulaca oleracea L. .ning antibiotik funktsiyalari bóyicha in vitro eksperimental tadqiqotlar», Xitoy mikroekologiya jurnali, 14-jild, 6-son,277-288 betlar,2022-yil

5. Yan-Xi-Zhou, Xay-Liang Xin, Xolid Rahmon va boshqalar. «Portulaca oleracea L./ Fitokimyo va farmakologik tasirlarga sharh»/ Hindawi Publisting Corporation Biomed Research International Volume 2015/

6. Murdaxaev Yu.M. Razvitie lekarstvennogo rastenievodstva v Uzbekistane // Pervaya respublikanskaya konferentsiya po meditsinskoy botaniki: Tez.dokl.-Kiev, 1984.-S.55-56.

7. Murdaxaev Yu.M. Wzbekistonda vatan topgan dorivor wsimliklar.-Toshkent: Fan, 1990. 76 b.

8. Nabiev M.M. Botanika atlas-lwg‘ati (Wzbekiston wsimliklari ilmiy va mah’alliy nomlarining illyustartsion lug‘ati). Toshkent, «Fan». 1969 y.-254 b.

9. A.L.Taxtadjyan. Jizn rasteniy v shesti tomax. Moskva.

10. ” Prosveshenie” 1981. S.192-198.

11. Q.X.Xaydarov, Q,H.Hojimetov. Wzbekiston wsimliklari.Toshkent ” Wqituvchi” 1992. 177 b.

12. Liu, L. et al. (2000). "Antioxidant Capacity and Active Components of Portulaca oleracea L.." Jo

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/0910244